

Анатолій Павлович Гетьман

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

ВІДДІЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА АГРАРНОГО ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ¹

Anatolii P. Getman

*National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

DEPARTMENT OF ECOLOGICAL, ECONOMIC AND AGRARIAN LAW NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE

Відділення екологічного, господарського та аграрного права (надалі – Відділення) веде свій історичний відлік із дати заснування Національної академії правових наук України. Відповідно до першої редакції статуту Академії правових наук України, прийнятої на Загальних зборах академії 21 грудня 1993 року, у складі академії створювалося п'ять відділень, у тому числі й відділення правових проблем охорони навколишнього середовища і аграрного права. Його членами стали: Ю. С. Шемшученко, В. І. Семчик, В. З. Янчук (дійсні-члени (академіки)) та В. В. Костицький, О. П. Коцюба, О. О. Погрібний (члени-кореспонденти). Відповідно до протоколу № 3 Загальних зборів Академії правових наук України від 21.12.1993 академіком-секретарем відділення був обраний дійсний член (академік) Ю. С. Шемшученко, а заступником – член-кореспондент О. П. Коцюба.

У подальшому членами відділення обиралися (у хронологічній послідовності): В. К. Попов – членом-кореспондентом (26.01.1996); В. І. Андрейцев – дійсним членом (академіком); А. П. Гетьман, Н. Р. Малишева – членами-кореспондентами (19.12.2000). У 2001 р. Відділення було переформатовано, до нього ввійшли члени академії – фахівці в галузі господарського права (до цього вони входили до відділення цивільно-правових наук) – дійсні члени (академіки) В. К. Мамутов і І. Г. Побірченко та член-кореспондент Г. Л. Знаменський, а відділення перейменовано у відділення екологічного, господарського та аграрного права.

¹ При підготовці статті автором використані звіти відділення екологічного, господарського та аграрного права, а також наукові публікації: Ю. С. Шемшученко «В центрі уваги відділення – проблеми екологічного, господарського, аграрного та земельного права». *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2(33) – № 3(34). С. 521–534; Ю. Шемшученко, В. Нагребельний «Здобутки та перспективи наукової діяльності відділення екологічного, господарського та аграрного права». *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 223–231.

У наступні роки до Відділення були обрані: В. П. Нагребельний, М. В. Шульга – членами-кореспондентами (15.02.2002); А. П. Гетьман, О. О. Погрібний – дійсними членами (академіками) (18.06.2004); Н. Р. Малишева – дійсним членом (академіком) (06.03.2008); В. С. Щербина – дійсним членом (академіком), Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, В. В. Носік, А. М. Статівка – членами-кореспондентами (20.12.2009); О. П. Подцерковний, О. М. Вінник, С. О. Погрібний – членами-кореспондентами (24.09.2010); А. Г. Бобкова – дійсним членом (академіком), В. А. Устименко – членом-кореспондентом (18.10.2013); В. В. Костицький – дійсним членом (академіком), Д. В. Задахайло, П. Ф. Кулинич – членами-кореспондентами (17.03.2017); В. М. Єрмоленко, М. В. Краснова, В. Ю. Уркевич – членами-кореспондентами (28.08.2020).

На сьогоднішній день до складу Відділення входить 7 дійсних членів (академіків) та 14 членів-кореспондентів.

30 років діяльності Відділення – історичний строк, який дає уявлення про становлення та розвиток фундаментальних наукових досліджень, які проводилися та продовжують вестися його членами.

Протягом першого десятиліття, станом на 2002 р. (до складу Відділення входили: дійсні члени (академіки) Ю. С. Шемшученко (академік-секретар), В. І. Семчик (заступник академіка-секретаря), В. І. Андрейцев, В. З. Янчук, члени-кореспонденти А. П. Гетьман, В. В. Костицький, О. П. Коцюба, Н. Р. Малишева, В. П. Нагребельний (вчений секретар), О. О. Погрібний, В. К. Попов, М. В. Шульга) наукова діяльність членів Відділення здійснювалася за трьома напрямками – екологічного, земельного та аграрного права, де однією з провідних була еколого-правова тематика, у межах якої виділялося шість проблем.

Перша проблема стосувалася предмета екологічного права й еколого-правової термінології. Друга – права власності на природні ресурси, оскільки це право по-різному регулюється в Конституції України й чинному екологічному законодавстві. Третя пов'язана з розробкою та прийняттям Екологічного кодексу України. Четверта – з гармонізацією національного екологічного законодавства до відповідного міжнародного та європейського права, яка впливає з принципів глобалізації та інтеграції різних правових систем для вирішення загальних питань. Мовиться про узгодження вимог національного екологічного законодавства з відповідними вимогами міжнародного й європейського права. П'ята спрямована на пошук шляхів поліпшення практичної реалізації екологічного законодавства, які мають вирішуватися засобами екологічного, технологічного, організаційного, контрольного та іншого характеру. Сутність шостої пов'язана з невідворотністю застосування юридичних санкцій за екологічні правопорушення.

Важливою сферою наукових досліджень у цей час були також земельно-правові відносини. Членами Відділення особлива увага була зосереджена на питаннях теорії земельного права та його співвідношення з конституційним, екологічним та іншими галузями права; конституційних засад земельного права, охорони зе-

мель, юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства; принципів земельного права, основних положень земельних правовідносин, земельної реформи, механізму захисту прав на землю; проблем права власності на землю, правомочностей органів державної влади і органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин; проблем набуття і припинення права власності на землю; проблем права власності на землю селянських (фермерських) господарств, особистих підсобних господарств, відносин між власниками землі і землекористувачами.

Значна увага членами Відділення також приділялася дослідженню аграрно-правової науки щодо забезпечення розвитку аграрно-промислового комплексу України, зокрема питанням проведення аграрної реформи, приватизації державного майна підприємств АПК; створення умов для свободи підприємництва в АПК, рівноправного розвитку фермерських господарств – основної форми сільськогосподарських виробничих кооперативів, інших форм приватного господарювання; створення аграрного і земельного ринків, біржової торгівлі, іпотеки і умов для еквівалентного товарообміну між промисловістю і сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію, рівноправного розподілу доходів між виробниками сільськогосподарської продукції і посередниками; державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за допомогою таких важелів, як кредитування, квотування, ліцензування, дотації, страхування і широка рівноправна свобода підприємців; захист права власності та екологічних інтересів вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у внутрішніх і зовнішніх відносинах.

Деякі з цих питань досліджувались у відділі правових проблем екологічного, аграрного і земельного права Інституту держави і права імені В. Н. Корецького НАН України, очолюваного дійсним членом (академіком) НАН України і НАПрН України Ю. С. Шемшученком.

Друге десятиліття діяльності Відділення, станом на 2014 р. (до складу Відділення входили: дійсні члени (академіки) Ю. С. Шемшученко (академік-секретар), А. П. Гетьман (заступник академіка-секретаря), В. І. Андрейцев, А. Г. Бобкова, Н. Р. Малишева, В. К. Мамутов, В. С. Щербина, члени-кореспонденти В. П. Нагребельний (вчений секретар), Г. І. Балюк, О. М. Вінник, Г. Л. Знаменський, В. В. Костицький, О. П. Коцюба, В. В. Носік, О. П. Подцерковний, А. М. Статівка, В. А. Устименко, М. В. Шульга) було пов'язано з проведенням дослідження актуальних проблем теорії та практики в галузі екологічного, господарського, земельного та аграрного права. Окрім цього, членами Відділення готувалися експертні наукові висновки на підготовлені в комітетах Верховної Ради України та окремими народними депутатами законопроекти, надавалися науково-методичні висновки та рекомендації на звернення Конституційного Суду України, Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, інших судових та правоохоронних органів, державних інститутів у процесі їх нормотвор-

чої діяльності, здійснювалася координація фундаментальних та прикладних наукових досліджень.

Однією із важливих проблем, яка в цей час перебувала у полі зору членів Відділення, була проблема ефективності екологічного законодавства. На думку науковців, в Україні функціонує зразкова система екологічного законодавства в Європі, яка побудована на обґрунтованих юридичною наукою засадах як комплексна галузь у вигляді піраміди, на вершині якої знаходиться Конституція України, далі йде Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» як стрижневий, кодифікаційний акт екологічного законодавства, а від нього відгалужуються галузеві закони та кодекси. Їх норми конкретизуються й розвиваються в інших численних нормативно-правових актах.

Разом з тим системний підхід до побудови екологічного законодавства не свідчить про його реальну високу ефективність. У зв'язку з наведеним суттєва увага членами Відділення була зосереджена на розробці Екологічного кодексу України або Кодексу України про довкілля. Науковцями була запропонована структура його проекту: загальна частина; еколого-правовий статус людини і громадянина; організаційна система державного регулювання і управління в галузі охорони довкілля; функції управління в галузі охорони довкілля; заходи щодо забезпечення екологічної безпеки; економічне регулювання охорони довкілля; екологічне зонування територій; національна екологічна мережа, охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин; юридична відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони довкілля та інші заходи реагування на порушення законодавства в галузі охорони довкілля. Саме Екологічний кодекс України, за думкою членів Відділення, повинен стати головним нормативно-правовим актом, спрямованим на забезпечення екологічної безпеки та екологічного правопорядку в державі.

Важливим напрямком досліджень науковців Відділення стали питання гармонізації національного екологічного законодавства з відповідним міжнародним і європейським правом. Вони впливають із принципів глобалізації та інтеграції різних правових систем для вирішення загальних проблем. Мовиться про узгодження вимог національного законодавства у сфері охорони довкілля з відповідними вимогами міжнародного й європейського права.

Не залишилися поза увагою членів Відділення й проблеми, пов'язані з невідворотністю застосування юридичних санкцій за екологічні правопорушення. Мовиться насамперед про санкції національного характеру щодо юридичних осіб, які забруднюють довкілля. Принцип «забруднювач платить» має пронизувати екологічну діяльність і тих, хто забруднює довкілля, і тих, хто контролює цей процес.

Науковцями Відділення у галузі аграрного права були продовжені дослідження основних проблем у питаннях організаційно-правового забезпечення перебування процесів в агропромисловому комплексі України. За матеріалами аналізу

чинного законодавства та практики його застосування, аграрної, екологічної та юридичної літератури були сформульовані завдання аграрно-правової науки щодо правового забезпечення розвитку агропромислового комплексу України та його складових.

За матеріалами наукового узагальнення чинного законодавства та практики його застосування були підготовлені наукові доповіді й наукові записки, які надсилалися до Уряду України, Президії НАН України, Міністерства аграрної політики України, Держкомзему України та інших державних інституцій з обґрунтуванням рекомендацій щодо вдосконалення аграрного законодавства, зокрема законів «Про селянське (фермерське) господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про споживчу кооперацію», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та багато ін.

Членами Відділення за двадцятирічний період було опубліковано з питань аграрного права низку монографій, підручників, навчальних посібників, понад 500 наукових статей, проведено 28 міжнародних і національних наукових і науково-практичних конференцій, круглих столів та ін. наукових заходів.

Переведення у 2002 р. до складу Відділення науковців господарського права активізувало дослідження господарсько-правового характеру. Основними результатами цих досліджень можна вважати активну участь членів Відділення (В. К. Мамутов, І. Г. Побірченко, В. С. Щербина, Г. Л. Знаменський, А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, О. П. Подцерковний) у розробці теорії господарського права, у підготовці актів господарського законодавства, зокрема Господарського кодексу України, у вивченні й узагальненні практики їх реалізації, підготовці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення і розвитку господарського та господарсько-процесуального законодавства.

Зокрема, членами Відділення були запропоновані концепції законопроектів «Методологічні основи розвитку господарського права», «Загальні проблеми вдосконалення правового регулювання господарської діяльності в Україні», «Організаційно-правове забезпечення державної підтримки розвитку агрогосподарського комплексу України» та деякі ін.

Третє десятиріччя функціонування Відділення пов'язане із суттєвим загостренням геополітичних відносин із рф, з анексією українських територій – Автономної Республіки Крим, окупацією частини Донецької та Луганської областей, а також повномасштабним вторгненням рф на територію України 24 лютого 2022 року. Ці виклики поставили низку питань в цілому перед НАПрН України і, зокрема перед членами Відділення, вирішення яких потребувало консолідації та об'єднання спільних зусиль. Наукові дослідження в цей час стали проводитися за такими формами: у рамках державних наукових програм за рахунок бюджетного фінансування за місцем основної роботи членів НАПрН України; на виконання обов'язків членів академії відповідно до статуту НАПрН України та рішень президії академії; на засадах самофінансування й самоорганізації членів академії

для підготовки науково-експертних висновків для Верховного Суду членами Відділення, які входять до складу Науково-консультативної ради Верховного Суду; на безоплатній основі в рамках підготовки наукових висновків для Конституційної комісії, комітетів Верховної Ради України, Конституційного Суду України, інших державних та недержавних установ і організацій.

До повномасштабного вторгнення рф в Україну та тимчасової окупації територій України російськими загарбниками наукові дослідження були присвячені широкому колу питань екологічного, земельного, аграрного та господарського законодавства. Серед них можливо виділити такі: юридична природа сучасного земельного та аграрного права України: проблеми методології, теорії і практики; правова охорона навколосемного космічного простору від засмічення; загальні правові засади сталого розвитку виробничої та соціальної сфери на селі; гармонізація господарського та екологічного законодавства; концепція правового забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки); правові засади регіоналізації державного управління економікою та деякі ін.

Останні півтора роки тематика наукових досліджень членів Відділення підпорядкована сучасним викликам воєнного стану та збройної агресії рф проти України. У рамках фундаментальної відомчої тематики досліджуються такі напрямки: еколого-правові проблеми в зонах збройної агресії; міжнародно-правові стандарти в забезпеченні екологічних прав та інтересів громадян України в умовах воєнного стану; правова модель соціально-екологічної безпекової доктрини України в сучасних умовах; екологічне безпекове право: методологічні та правові засади, модернізація законодавчого забезпечення; російська агресія проти України та її наслідки для людства; соціально-правові основи відповідальності за воєнні злочини в сучасних умовах; аграрне законодавство України періоду воєнного стану: традиції та перспективи розвитку; міжнародні екологічні злочини рф на території України та перспективи притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення; оцінка мілітарного впливу на довкілля міст на засадах відкритості: економіко-правові аспекти; довгострокова сталість космічної діяльності: нові виклики перед міжнародним і національним космічним правом та ін.

Найближчої перспективи члени Відділення мають на меті зосередити увагу на тематиці, пов'язаній з правовими аспектами воєнної агресії російської федерації проти України, а також теоретичними і прикладними розробками проблем продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки, кодифікації й систематизації екологічного, господарського, земельного, природоресурсного та аграрного законодавства; модернізації господарського (підприємницького) законодавства в умовах збройної агресії рф проти України; земельної реформи; державного регулювання та державно-приватного партнерства в сфері економіки і зовнішньоекономічних відносин України в умовах сучасних світових фінансово-економічних процесів. У сучасних умовах, на думку членів Відділення, доцільно ініціювати

розробку Стратегії правової (законодавчої) політики Української держави та розвитку її правової системи на період до 2030 року, передбачивши наукове забезпечення кодифікації й систематизації законодавства України, а також підготовку концептуальних засад створення Зводу законів України

Анатолій Павлович Гетьман

Доктор юридичних наук, професор
Заступник академіка-секретаря
відділення екологічного, господарського та аграрного права
Дійсний член (академік) НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Anatolii P. Getman

Doctor of Law, Professor
Deputy Academician-Secretary
of the Department of Ecological, Economic and Agrarian Law
Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Гетьман А. П. Відділення екологічного, господарського та аграрного права Національної академії правових наук України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 59–65.

Suggested Citation: Getman, A. P. (2023). Department of Ecological, Economic and Agrarian Law National Academy of Legal Sciences of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 59–65.

Стаття надійшла / Submitted: 15/08/2023

Доопрацьовано / Revised: 15/09/2023

Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023